

DOCUMENTS

*MANTELLA YMAGINIS MARIE
ALTARIS MAIORIS.*
L'ABILLAMENT DE LA MAREDEDÉU DE
LA SEU SEGONS ELS INVENTARIS
DE LA SAGRISTIA MAJOR (1392-1420)

Magdalena Cerdà Garriga

Grup de Recerca Estudis Medievals (GRESMED)

Universitat de les Illes Balears

Resum: Aquest treball versa sobre l'abillament de les escultures marianes a l'edat mitjana a patir de l'exemple concret de la Seu. La informació s'extreu de tres inventaris medievals de la Sagristia major (1392, 1399 i 1420), dels quals s'aporta la transcripció parcial referida a l'aspecte analitzat. A través d'aquestes fonts es pot conèixer el ric guarda-roba de la Marededéu de la Seu, i, en suma, reconstruir l'ambient que envoltava les imatges de devoció i la manera en què eren percebudes a la baixa edat mitjana.

Paraules claus: Baixa edat mitjana, Mallorca, devoció, imatgeria, joieria, teixits.

Abstract: This paper focuses on the medieval custom of dressing Marian sculptures from the specific example of the Cathedral of Majorca. The information is provided by three medieval inventories from the major Sacristy (1392, 1399 and 1420), of which we offer a partial transcription referred to the subject. Through these sources it is possible to know the wealth of the wardrobe of the Virgin's sculpture. Moreover, they help us to rebuild the environment that surrounded the images of devotion and the way in which they were perceived in the Late Middle Ages.

Key words: Late Middle Ages, Majorca, devotion, sculpture, jewellery, cloths.

Rebut el 31 de maig. Acceptat el 31 d'octubre de 2018.

Desig expressar el meu agraïment a Antònia Juan Vicens per l'ajuda prestada en la transcripció documental.

Abreviatures: ACM = Arxiu Capítular de Mallorca, BSAL = *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.

Per conèixer els vestits, les joies i les corones que adornaven les escultures de devoció al llarg dels segles XIV i XV ens hem de remetre a les fonts documentals, atès que les restes materials són pràcticament inexistent. Es tracta, doncs, d'acostar-nos a una realitat i a un patrimoni desaparegut i efímer, però certament interessat per endinsar-nos en la mentalitat religiosa de la baixa edat mitjana. Amb tot, la pintura gòtica coetània pot ajudar a reconstruir la morfologia d'aquests béns inventariats, ja que en ella es reproduïen les riques teles dels mantells amb brodats d'or, els fermalls amb pedres precioses i perles, les corones i els collars.² Aquest tema ha suscitat interès des del camp de l'Antropologia i, amb manco intensitat des de la Història de l'Art, malgrat els estudis s'han centrat essencialment en les èpoques moderna i contemporània basant-se en les restes conservades.³

Les fonts que aporten més informació sobre el tema són els inventaris parroquials i, en el cas de la Seu que aquí s'analitza, els de la Sagristia major custodiats a l'Arxiu Capitular de Mallorca. Els tres documents escollits, datats entre finals del segle XIV i el primer terç del XV, constitueixen un dels exemples més rics sobre el tema per al context mallorquí de la baixa edat mitjana per l'abundància d'objectes que recullen i la profusió de detalls que aporten. A més, la seva excepcionalitat ve avalada per erigir-se entre els més antics conservats de l'àmbit catedralici. L'inventari de 1392 (doc. 1) s'inclou en el llibre d'Actes Capitulars 1614 (1390-1393), el de 1399 (doc. 2) apareix en el llibre d'Actes Capitulars 1616 (1397-1401) i el de 1420 (doc. 3) forma part de l'extens inventari que configura el llibre de Sagristia 1592, actualització del document anterior. Aquests textos, per la seva riquesa i detall, interessaren als investigadors des de finals del segle XIX que s'hi apropiaren per analitzar qüestions diverses. Gabriel Llabrés publicà entre 1887 i 1888 la transcripció de l'inventari de la Seu del 1397 en el qual es recullen creus, imatges d'argent, reliquiàries, aixovar litúrgic, palis i làmpades d'argent.⁴ Emili Sagristà, en el seu treball sobre els retaules gòtics de la Seu, va transcriure la part referida a les corones per a les figures de Maria i el Nin de l'inventari de 1399.⁵ Josep Miralles i Sbert fixà l'atenció en l'anàlisi de les relíquies i reliquiàries de la Seu.⁶

1 Cal destacar alguns dels vestits del segle XV per escultures marianes conservats en el monestir alemany de Wienhausen. MECHAM, J.L.: *Sacred communities, shared devotions. Gender, material culture and monasticism in late medieval Germany*, Turnhout, 2014, p. 79-81.

2 Vegeu: SABATER, T.: *La pintura mallorquina del segle XV*, Palma, 2002; GONZÁLEZ, E.; RIERA, M.M.: *La joieria a les Illes Balears*, Palma, 2002, p. 69-89.

3 A tall d'exemple vegeu: TREXLER, R.C.: "Habiller et déshabiller les images. Esquisse d'une analyse", a DUNAND, F. [et alt.]: *L'image et la production du sacré*, Paris, 1991, p. 195-231; ARBETETA, L.: "El alhajamiento de las imágenes marianes españolas: los joyeros de Guadalupe de Cáceres y el Pilar de Zaragoza", *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 51/2, 1996, p. 97-98; GONZÁLEZ GONZALO, E.: "Les joies per al Betlem", a *Les joies del Betlem. Monestir de la Puríssima Concepció*, catàleg d'exposició, Palma, 1998, p. 29-50; VERDI WEBSTER, S.: "Shameless beauty and wordly splendor. On the spanish practice of adorning the Virgin", a THUNØ, E.; WOLF, G. (ed.): *The miraculous image in the Late Middle Ages and Renaissance*, Roma, 2004, p. 249-271; ALBERT-LLOORCA, M.: "Des Vierges vêtues comme des femmes?", a ARIBAUD, Ch. (dir): *Destins d'étoffes: usages, ravaudages et emplois des textiles sacrés. XIe-XXe siècle*, Toulouse, 2006, p. 79-88; GENOVESE, V.E.: "Note sulla vestizione delle immagini nel Medioevo", *Jacquard*, 64-65, 2010, p. 5-8, 21-24; ALBERT-LLOORCA, M.: "Les statues habillées dans le Catholicisme. Entre histoire de l'art, histoire religieuse et anthropologie", *Archives de sciences sociales des religions*, 164, 2013, p. 11-23; AYMERICH, M.: "Les Marededús i els vestits de roba", *L'Erol: revista cultural del Berguedà*, 129-130, 2016, p. 93-99.

4 LLABRÉS, G.: "La Seo de Mallorca. Inventario de 1397", *BSAL*, 2, 1887-1888, p. 6, 22-23, 102-103, 135, 142-144, 150, 216, 305-306.

5 SAGRISTÀ, E.: *Retablos góticos de la Catedral de Mallorca. El de madera y el de plata*, Castellón de la Plana, 1950, p. 10-11.

6 MIRALLES SBERT, J.: *Las reliquias y relicarios de la catedral de Mallorca*, Palma, 1961.

Gabriel Llompart publicà la relació d'objectes continguts en l'inventari de 1420 relacionats amb la festa del Corpus Christi.⁷

L'abillament de les escultures marianes a la baixa edat mitjana. L'exemple de la Seu

Les escultures de devoció que avui en dia contemplant en les esglésies o els museus eren vistes d'una manera prou diferent pels homes i dones de l'edat mitjana, atès es trobaven envoltades de tot un seguit d'elements d'adornament fruit de la promoció pietosa dels més destacats sectors socials: mantells, corones, collars, pal·lis, cortinatges, etc. Els vestits i les joies, a manera d'*atrezzo*, feien més propera al fidel la talla de fusta o de pedra titular del temple, a la vegada que creaven un escenari ple de luxe i brillantor en sintonia amb la seva essència divina. La tendència de vestir i adornar les escultures, habitual en el context europeu dels segles XIV i XV, també es donà a la Mallorca baixmedieval.⁸ Al llarg la baixa edat mitjana es documenten abundants referències sobre robes i adornaments per a escultures marianes en els inventaris parroquials i d'altres temples.⁹ Un cas paradigmàtic és el de la Maredeu de Lluc, una de les escultures gòtiques que ha gaudit de major devoció popular a l'illa, que comptava amb un guarda-roba configurat per 22 mantells, 10 gonelles i 8 *mantellets* per al Nin Jesús l'any 1480.¹⁰

Un altre exemple representatiu és el de la Maredeu de la Seu. Les robes, corones i collars citats en els inventaris des de finals del segle XIV devien estar destinats a ornar la imatge trescentista de la Maredeu sagrari ubicada a l'altar major.¹¹ Els tres inventaris de la sagristia major abans citats (1392, 1399 i 1420) aporten informació significativa sobre el seu abillament. Pel que fa a les robes, es constata com la Maredeu únicament vestia mantells, una peça exterior que es portava sobre els vestits i que solia concentrar la major part de la riquesa i ornamentació, per la qual cosa s'ha relacionat amb la indumentària que portaven els monarques a les cerimònies. Aquest tipus de peça era la més idònia per a vestir les talles marianes, atès que estava destinada a cobrir les espatlles i deixava a la vista bona part de l'escultura.¹² En l'inventari de 1392 es citen 23 mantells que devien

7 LLOMPART, G.: "La fiesta del 'Corpus Christi' y representaciones religiosas en Barcelona y Mallorca (siglos XIV-XVIII)", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 39, 1966, p. 40-41.

8 Per al context europeu remetem als treballs citats en la nota 3.

9 Vegeu: CERDÀ GARRIGA, M.: *La imatgeria medieval mallorquina (1229-1520)*, vol. I, tesi doctoral inèdita, Universitat de les Illes Balears, 2016, p. 459-466. Per a l'exemple de la Maredeu de Sencelles vegeu: CERDÀ GARRIGA, M.: "La imatgeria medieval a Sencelles", a *Jornades d'Estudis Locals de Sencelles*, Sencelles, 2018, p. 497-510.

10 PONS I MARQUÈS, J.: "Inventari del or, argent, joyas e altres béns de la casa de la Verge Maria de Luc (1480)", *BSAL*, 25, 1934, p. 185-192.

11 La peça s'ha considerat de diversa cronologia, sempre dins el segle XIV. Per a un repàs historiogràfic vegeu: PONS CORTÈS, A.; MOLINA BERGAS, F.: "Reformas y pervivencias medievales en la Capilla Real de la Seu de Mallorca. El caso del retablo gótico del altar mayor (s. XV-XX)", *Porticvm. Revista d'Estudis Medievalls*, 3, 2012, p. 76-77. Per la nostra part, ens decantam per una cronologia vers mitjan segle XIV. CERDÀ GARRIGA, M.: *La imatgeria medieval mallorquina...*, vol. I, p. 126-130.

12 Cal notar que, malgrat els mantells foren les peces més emprades per vestir les escultures a l'edat mitjana, no foren les úniques, atès que també es documenten vestits, camises, gonelles i cotes. ALBERT-LLORCA, M.: "Des Vierges vêtues...", p. 80-81; CERDÀ GARRIGA, M.: *La imatgeria mallorquina...*, p. 46-461. Sobre la moda catalana i mallorquina medieval vegeu: MARANGES I PRAT, I.: *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV*, Barcelona, 1991; BARCELÓ CRESPI, M.: *Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca baixmedieval*, Palma, 1994; SASTRE MOLL, J.: *Alguns aspectes de la vida quotidiana a la Ciutat de Mallorca (època medieval)*, Palma, 1997; AYMERICH BASSOLS, M.: *L'art de la indumentària a la Catalunya del segle XIV*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 2011.

pertànyer a la Verge, atès que en el primer s'especifica *ymaginis Beate Marie*.¹³ Sota el títol *Secuntur mantellam de la Maria del altar maior*, l'inventari de 1399 enumera 27 mantells que configuraven el ric guarda-roba de la Verge.¹⁴ Així i tot, en l'actualització d'aquests béns de l'any 1420, baix l'epígraf *Mantella ymaginis Marie altaris maioris*, només restaven 10 mantells.¹⁵

Els mantells s'organitzaven en els documents de 1399 i 1420 a partir dels seus colors, que anaven vinculats al seu ús en les festivitats i temps litúrgics de l'any. Els principals colors litúrgics a la baixa edat mitjana eren el vermell, el blanc, el verd, el morat i el negre.¹⁶ Entre els mantells citats a la Seu en trobem d'aquests cinc colors. Els vermells, color vinculat a la Passió de Crist, podien ser emprats en algunes celebracions de la setmana santa com el Dijous Sant. Els blancs representaven la puresa de Maria i se solien associar a les festivitats d'Advent, Epifania i Pasqua. El verd, símbol de dignitat i desig d'eternitat, s'emprava el Diumenge de Rams, i el morat, signe de tristesa i condolença, s'utilitzava en temps de Quaresma i Advent.¹⁷ En relació al negre queda clarament vinculat al Divendres Sant segons la referència de l'inventari de 1399: *Item unum manatellum panni nigri de cotonina forratum de canabacio livido pro servicio die Veneris Sancte*.¹⁸ En el recull de mantells, també se citen els blaus, un color que no es trobava del tot reglamentat en la litúrgia medieval, encara que adquirí una especial significació mariana durant la baixa edat mitjana.¹⁹ A Mallorca s'alternava amb el morat i el blanc durant l'Advent segons la *Consueta de Sagristia* (1511).²⁰

Pel que fa als materials emprats en la confecció dels mantells, hi abundaven els de caràcter sumptuosos com el vellut, el domàs –tela de cotó o seda que combina dibuixos brillants amb altres mats–, la seda i el *sendat*, el diaspre –tela de seda procedent d'Orient–, la tela d'or (*panni aurei*) i el més senzill de cotonina emprat per al Divendres Sant. La rica ornamentació de les teles demostra el seu valor. Alguns mantells eren estampats, com els de *pampolat*, teixit que reproduïx el motiu de pàmpols o fullatge.²¹ Altres incorporaven filigranes brodades en or i argent amb perles i pedres de vidre, que reproduïen roses i

13 ACM, Actes Capitulars 1614, f. 381 (doc. 1).

14 ACM, Actes Capitulars 1616, f. 192-192a (doc. 2).

15 ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 53-54v (doc. 3).

16 Sobre els colors litúrgics a l'edat mitjana vegeu: PASTOUREAU, M.: "Ordo Colorum. Notes sur la naissance des couleurs liturgiques", *La Maison-Dieu*, 176, 1989, p. 54-66; PASTOUREAU, M.: "L'Eglise et la couleur, des origines à la Réforme", *Bibliothèque de l'école des chartes*, 147, 1989, p. 203-230.

17 La fixació de l'ús dels colors litúrgics podia canviar amb el temps. A Mallorca es constaten diferències entre la seva regulació a les Lleis Palatines de Jaume III del segle XIV i la *Consueta de Sagristia* (1511). No fou fins al 1585 quan el Capítol de la Seu manà adoptar els colors assenyalats en el Missal Romà de 1570. SEGUÍ I TROBAT, G.: "De Jaume II a Jaume III: la Capella dels Reis de Mallorca. L'ordenament litúrgic de la Capella del Palau Reial segons les *Lleis palatines* de Jaume III", a GAMBÚS SAIZ, M.; FULLANA PUIGSERVER, P. (coords.): *Jaume II i la Catedral de Mallorca*, Palma, 2012, p. 132-133; SEGUÍ I TROBAT, G.: *La consuetud de sagristia de 1511 de la Seu de Mallorca. Volum I: estudi crític*, Palma, 2015, p. 115.

18 ACM, Actes Capitulars 1616, f. 192a (doc. 2)

19 PASTOUREAU, M.: *Le bleu. Histoire d'une couleur*, Paris, 2000, p. 50-54.

20 SEGUÍ I TROBAT, G.: *La consuetud...*, p. 115.

21 Materials i motius documentats per Gabriel Llompart en la seva aproximació als brodadors medievals mallorquins. LLOMPART, G.: *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*, vol. I, Palma, 1977, p. 162.

estels.²² En altres ocasions s'especifiquen altres motius com els lleons (*unum mantellum panni de pampolato livido cum operibus lehonum coloris crocei*),²³ peixos i palaus (*aliud mantellum sindonis virmilli cum piscibus et palacis de filo aureo*),²⁴ motius cúfics, grius i altres animals (*unum mantellum panni aurei et sericei lividi operati de gruis aureis et litteris morisquis et aliis animalibus*).²⁵ Els més sumptuosos portaven un rivet daurat (*aurifricatura*) i també aplicacions de pells d'animals com l'ermíni (*cum arminis ad pedes et in orlis*).²⁶ També solien anar folrats amb seda o canemàs de diversos colors –groc, verd, blau fosc, morat, vermell– en ocasions combinats amb patrons d'escacat, barres o puntes. A finals del segle XIV el guarda-roba de l'escultura mariana estava configurat per un tipus d'indumentària luxosa i opulenta fora de l'abast de bona part de la societat mallorquina, atès que en les lleis sumptuàries del 1384 es prohibí l'ús de robes ornades amb or, argent, perles, pedres preuades i pells d'ermíni.²⁷

Per altra banda, els tres inventaris refereixen els béns de joieria destinats a ornar l'escultura. L'element més característic eren les corones votives d'or o argent que pretenien realçar el caràcter majestàtic de les figures sacres. Una d'elles sempre estava ubicada sobre el cap de les imatges i la resta es guardaven al tresor per ser emprades en diferents festivitats. Als inventaris medievals de la Seu se citen corones per a diverses escultures. Per exemple, l'any 1397 se n'inventariaren dues d'argent per al Crucificat de la porta del cor, obra no conservada.²⁸ En els inventaris dels anys 1392, 1399 i 1420 se citen corones de perles per a imatges de diversos altars.²⁹ En relació a la Maredeu, el document de 1392 enumera de manera succinta vint-i-una corones de perles per a la imatge de Maria i altres vint-i-una per al Nin.³⁰ A més, recull un dels elements d'ornamentació del cap més particular pel que fa a la documentació coneguda: *tres cabelladures aureas ymagine beate Marie*.³¹ L'inventari de 1399, transcrit per Emili Sagristà, cita 12 corones per a les dues imatges,³² mentre que en el de 1420 es comptabilitzen 24 corones.³³ Aquests dos darrers aporten més detalls en la descripció d'aquests elements. Les corones eren d'or, ornamentades amb perles, pedres de vidre i filigrana d'or, i reproduïen motius com flors de lliri, arbres, estels i animals (lleons). Entre les recollides en el document de 1420 s'especifica que algunes portaven signes com

22 Un tipus d'ornamentació luxosa pròpia de l'àmbit cortesà i dels estaments alts. AYMERICH BASSOLS, M.: *L'art de la indumentària...*, p. 121.

23 ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 54 (doc. 3).

24 ACM, Actes Capitulars 1616, f. 192v (doc. 2).

25 ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 54 (doc. 3).

26 ACM, Actes Capitulars 1616, f. 192 (doc. 2). La pell d'ermíni era costosa i s'emprava en les folradures de mantells i cotes luxoses com les reials. AYMERICH BASSOLS, M.: *L'art de la indumentària...*, p. 98.

27 AGUILÓ, E. K.: "Colección de leyes suntuarias. 1384", *BSAL*, 2, 1887-1888, p. 190-191, 198-201; SASTRE MOLL, J.: *Alguns aspectes de la vida quotidiana...*, p. 99-101; AYMERICH BASSOLS, M.: *L'art de la indumentària...*, p. 486-506.

28 LLABRÉS, G.: "La Seo de Mallorca...", p. 135.

29 ACM, Actes Capitulars 1614, f. 382 (doc. 1); ACM, Actes Capitulars 1616, f. 204v; ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 79v-80.

30 ACM, Actes Capitulars 1614, f. 382 (doc. 1).

31 ACM, Actes Capitulars 1614, f. 382 (doc. 1).

32 SAGRISTÀ, E.: *Retablos góticos...*, p. 10-11.

33 ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 54v-55 (doc. 3).

la lletra “M” de Mallorca, coronada, i les divises dels promotors: els Galiana, els Cors i els Vila.³⁴ De fet, aquests béns podien ser fruit d’una deixa pietosa, com fou la donació de 15 sous efectuada pel boter Antoni Bonaventura l’any 1419 *per prometensa que havia feta de una corona en temps que la ymaga entiga de la Verge Maria estava al altar*, identificada amb la Marededéu de la Grada.³⁵

L’inventari de 1420 també cita quatre collars, element habitual en l’adorn d’imatges sacres que comptaven amb una especial devoció popular, l’origen del qual sol remetre a deixes pietoses femenines.³⁶ En relació a l’exemple que s’analitza, sabem que Violant Piris, muller de Mateu Samata, mercader, feu una deixa testamentària d’un collar de perles a la *imagini beate Marie Sedis Maioricensis* l’any 1439.³⁷ Dels inventaris transcrits destaca, per la seva profusa ornamentació, el collar amb flors d’argent esmaltat de color blau obscur amb perles i un penjoll de beril –pedra preciosa semblant a la maragda– encastat en argent.³⁸ Entre els altres elements de joieria documentats, Emili Sagristà ja posà en relleu el fermall de perles i or que servia per a sostenir els mantells de Maria, citat en l’inventari de 1399 (*item unum ligare ruparum de perulis minutis cum aurifricatura dicte Virginis*).³⁹ En darrer lloc, també cal destacar la flor de lliri d’argent (*unum florem de lilio argenti*),⁴⁰ que, seguint altres exemples, podia ubicar-se en la mà de Maria.⁴¹

Un ulterior aspecte a tenir en compte són les anotacions que s’inclouen en l’inventari de 1420 i que informen sobre el desgast i el reaprofitament d’algunes peces de roba i de joieria per a nous usos. Un mantell es trobava destruït i la pell d’ermini que ornamentava un altre exemplar estava deteriorada.⁴² A més, s’emprà la tela d’altres cinc mantells per a fer vestidures litúrgiques com gramalles, capes i dalmàtiques; i les pedres i perles d’algunes corones es convertiren en collars i creus.⁴³ D’aquestes dades es dedueix que els béns del tresor de la Verge tenien ja un ús perllongat; al manco des de la segona meitat del tres-cents. De fet, alguns mantells inventariats a finals del segle XIV ja constaven com antics: *item novem mantellos antiquos diversorum colorum*.⁴⁴ Això no obstant, també s’evidencia la renovació d’alguna peça l’any 1420: *unum pulcrum mantellum novum de*

34 ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 54v-55 (doc. 3).

35 ACM, Llibre de Sagristia 1115, f. 10. LLOMPART, G.; PALOU, J.M.: “L’escultura gòtica”, a PASCUAL, A. (Coord.): *La Seu de Mallorca*, Palma, 1995, p. 72, nota 135.

36 Per exemple, en l’inventari del santuari de Lluc (1480) es compten fins a 55 collars pertanyents a la Marededéu. PONS I MARQUÈS, J.: “Inventari del or...”, p. 185-192.

37 LLOMPART, G.: “*Item lego ecclesie...* El testament medieval i el patrimoni eclesial a Mallorca”, *Randa*, 55, 2005, p. 66, doc. 51.

38 ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 55v (doc. 3).

39 SAGRISTÀ, E.: *Retablos góticos...*, p. 11.

40 ACM, Actes Capitulars 1614, f. 382 (doc. 1).

41 La Marededéu de Sencelles portava en la mà una flor de lliri d’argent l’any 1532. RAMIS DE AYREFLOR, J.: “Documentos curiosos del Archivo Municipal de Sansellas. IV. Inventario de la Iglesia Parroquial. 1532”, *BSAL*, 13, 1910-1911, p. 137.

42 ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 53v (doc. 3).

43 ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 53-55v (doc. 3).

44 ACM, Actes Capitulars 1614, f. 381 (doc. 1).

*velluto virnilio cum brotis de perulis forratum de sindone virnilia.*⁴⁵ Amb tot, pensam que caldria relacionar aquestes dades amb el canvi d'ubicació que va protagonitzar la Marededéu sagrari de la Seu en aquelles dates, atès que a finals de la segona dècada del segle XV passà a ocupar el nínxol central del retaule gòtic recent bastit.⁴⁶ L'any 1420, quan ja es trobava en aquesta nova ubicació, portava una diadema d'argent: *unam diademam argenteam super caput imaginis beate Marie existentis in medio tabernaculi aurei noviter operati.*⁴⁷

A mode de conclusió

Les dades que proporcionen els tres inventaris de la Sagristia major de la Seu analitzats informen sobre el costum baixmedieval de l'adornament de les escultures marianes. La seva vàlua rau en el gran detallisme aportat en la descripció dels ornaments de l'escultura titular que ens permet aproximar-nos a un conjunt de patrimoni tèxtil i de joieria avui desaparegut. La sumptuositat dels mantells queda palesa en el tipus de teles emprades – seda, vellut, domàs, diaspre i tela d'or– i en els materials de la seva decoració –or, argent, pedres precioses, perles i pells d'ermíni– aspecte que connecta, a partir dels estudis sobre indumentària en altres contextos, amb el tipus de vestuari característic de la cort i les altes classes socials. Entenem, per tant, que l'origen del luxós guarda-roba d'una de les escultures més importants de l'illa en temps del gòtic s'ha de situar en l'interès de visibilitat social del patriciat urbà de la Ciutat de Mallorca. Aquesta idea queda palesa en algunes de les corones citades que, a més de profusa ornamentació amb perles, pedres precioses i filigranes d'or, portaven divises distintives de les famílies donants, símbol del seu prestigi social. L'anàlisi evolutiva dels documents també permet avaluar la fragilitat d'aquest tipus de béns luxosos que, amb el pas del temps i el seu constant ús i maneig, patiren certs deterioraments. Així i tot, la reconversió de moltes peces del tresor en altres objectes litúrgics, segons es desprèn de l'inventari de 1420, entenem que es deu a l'adequació de l'escultura a un nou espai: el nínxol central del retaule gòtic de la Seu.

⁴⁵ ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 53v (doc. 3).

⁴⁶ Per a les darreres aportacions sobre el retaule gòtic de la Seu vegeu: ESPAÑOL BERTRAN, F.: "Tabernacle-retables in the Kingdom of Aragón", a KROESEN, J.E.A.; SCHMIDT, V.M. (eds.): *The Altar and its environment 1150-1400*, Turnhout, 2010, p. 87-108; PONS CORTÉS, A.; MOLINA BERGAS, F.: "Reformas y pervivencias...", p. 72-100; JAÉN PAREJA, F.: "El retablo mayor gótico. Febrero-Agosto 2011", a MAS ANDREU, C. (coord.), *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després. III. Els restauradors documenten la reforma*, Palma, 2015, p. 169-197.

⁴⁷ LLOMPART, G.: "Item lego ecclesie...", p. 53.

Transcripció

Document 1

1392, maig, 15

ACM, Actes Capitulars 1614, f. 381, 382

Inventari dels béns de la Sagristia major de la Seu. Esment a les corones i altres adornaments per a imatges.

f. 381

Item unum pulcrum mantellum ymaginis Beate Marie panni velluti vermilionii cum operibus perulis

Item unum pulcrum mantellum de tauris aurei cum operibus perularum

Item unum aliud mantellum de pampolato viridi cum operibus perularum

Item unum mantellum novum panni velluti vermilionii

Item unum mantellum panni morischi de serico morisch cum operibus perularum

Item unum mantellum de xamellot vermilionii [...]

Item unum mantellum de serico pulcrum cum aurifrizatura

Item unum mantellum de sindone morata cum aurifrizatura

Item unum aliud mantellum antiquum panni velluti vermilionii cum operibus perularum [...] in oris dicti mantelli

Item unum mantellum de serico diversorum colorum

Item unum mantellum de serico diversorum colorum cum operibus perularum

Item unum mantellum de pampolato croceo

Item unum mantellum de serico diversorum colorum cum aurifrizatura in qua est signum de [...]

Item unum mantellum panni velluti vermilionii cum stellis

Item unum mantellum panni velluti viridis cum rosis argenteis

Item novem mantellos antiquos diversorum colorum

f. 382

Item viginti coronas perularum ymaginis beate Marie

Item viginti coronas perularum ymaginis Ihesu Christi

Item duas coronas perularum cum ligati castellano altarium quare est beate Marie et altera Ihesu Christi

Item tres cabelladures aureas ymagine beate Marie et unam capciam in qua sunt

Item XIII coronas perularum diversorum altarium

Item unum florem de lilio argenti

Document 2

1399, novembre, 13, 24

ACM, Actes Capitulars 1616, f. 192-192a

Inventari dels béns de la Sagristia major de la Seu. Relació de mantells de la imatge de la Mare de Déu de l'altar major.

f. 192

Secuntur mantellam de la Maria del altar maior

Primo de vellut vermell

Primo item unum mantellum panni vermilionii de velluto cum rosis magnis pulcrum in

folio auri cum arminis ad pedes et in orlis forratum sindone livida et barrata

f. 192v

Item unum mantellum panni similis cum sua aurifrizatura et pellibus variorum forratum sindone barrata

Item unum aliud mantellum similis panni cum foliis aureis et perulis et pellibus variorum forratum de sindone viridi

Item unum mantellum panni similis cum duobus texellis folii auri cum perulis et lapidibus de vitro et cum stellis aureis forratum sindone squaquata

Item unum mantellum panni aurei de diaspre virnilio cum diversis operibus croceis et duobus texellis perularum forratum sindone viridi et virnilia

Posmodum vero die lune XXIII predictum mensis novembre in presentia predictorum dominorum canonicorum dicti Nicholaus Cuch et Ffranciscus Frigola continuarunt eorum presens inventarium et ego idem notario ad preparationem dictorum duorum olim custodiam scriptus in predictam Sacristia res sequentes.

Mantells de sendat vermeyl

Videlicet unum mantellum panni virnilii de sindone cum rosis et foliis aureis forratum de sindone viridi virgata

Item aliud mantellum sindonis virnilii cum piscibus et palacis de filo aureo forratum sindone morata

Blanchs

Item unum mantellum panni albi domasquini brodatum de foliis aureis cum pellibus variorum forratum sindone viridi cum barris

Item unum mantellum similis panni albi cum XIII rosis fili aurei cum perulis et quibusdam barris et stellis et aurifrizatura in eius extremitate forratum sindone crocea et virnilia cum puntis

Blaus

Item unum mantellum panni lividi pampolati cum ymaginibus et octo rosis perularum in eius extremitate forratum de canabacio virnilio cum pellibus variorum

Item unum mantellum panni aurei lividi cum decem rosis perularum sine forratura

f. 192a

Item unum mantellum panni lividi de diaspre cum XVIII rosis perularum forratum de canabacio viridi

Item aliud mantellum panni lividi de pampolato cum foliis vitis croceis forratum de canabacio croceo

Verts

Item unum mantellum panni viridis de velluto cum diversis rosis fili argenti cum baulis sericis virnilis et cum pellibus variorum forratum sindone listata

Item unum mantellum panni viridi de pampolato cum rosis fili aurei et perulis forratum pellibus variorum

Morats

Item unum mantellum panni morati de sindone cum XII rosis perularum forratum de canabacio viridi

Item unum mantellum similis panni aurifrizatum in orlis et forratum sindone viridi

Item novem mantellam diversorum pannorum et colorum et forraturam oldana

Item unum mantellum panni nigri de cotonina forratum de canabacio livido pro servicio die Veneris Sancte

Document 3

1420, març, 18

ACM, Llibre de Sagristia 1592, f. 53-55v

Inventari dels béns de la sagristia major de la Seu, actualització de l'inventari del 1399 (doc. 2). Relació dels mantells, corones i collars de la Maredeu de l'altar major.

f. 53

Mantella ymaginis Marie altaris maioris

Primo iuxta predictum inventarium recepit unum mantellum panni virmilii de velluto cum rosis magnis perularum in folio

f. 53v

auri cum erminis ad pedes et in orlis forratum sindone livida et barrata⁴⁸

Item preter dictum inventarium antiquum recepit dictus Anthonius ad tradicionem dicti Ffrancisci unum pulcrum mantellum novum de velluto virmilio cum brotis de perulis forratum de sindone virmilia

Mantella sindonis virmilii

Item de antiquo inventario predicto recepit unum mantellum panni virmilii de sindone cum rosis et foliis aureis forratum de sindone viridi et virgata⁴⁹

Item aliud mantellum sindonis virmilie cum piscibus et palaciis de filo aureo forratum de sindone morata

Blanchs

Item unum mantellum panni albi domasquini brodatum de foliis aureis cum pellibus variorum forratum de sindone viridi cum barris⁵⁰

f. 54

Blaus

Item ultra predictum inventarium recepit dictus Anthonius unum mantellum panni de pampolato livido cum operibus lehonum coloris crocei et cum rosis de perulis cum forratura de canabacio rubeo

Item unum pulcrum mantellum panni de pampolato livido cum branchiis et litteris morisquis croceis et forratum sindone crocea⁵¹

Item unum mantellum panni aurei et sericei lividi operati de gruis aureis et litteris morisquis et aliis animalibus sine forratura⁵²

Verts

Item de predicto antiquo inventario recepit unum mantellum panni viridis de velluto cum diversis rosis fili argenti cum baulis sericeis virmiliiis et cum pellibus variorum forratum sindone listata⁵³

f. 54v

Morats

48 <herminis sunt consumpti>

49 <destructum est>

50 <refactam et conversa in quodam gremale>

51 <fuit conversi in peramentis caparum viridarum>

52 <de hoc matello fuit factam unum trociam in Matutinis Nativitate Domini et en duos palmos de uno panyo>

53 <de hoc matello fuit factam peramentum dalmaticis moratis de servicibus in Quadragesima et in Adventum>

Item ultra predictum antiquum inventarium recepit dictus Anthonius unum mantellum dimidiatum pannorum de serico in parte coloris crocei et violati et alia morati et viridi forratam de sindone virnilia listata⁵⁴

Sequuntur corone ymaginis Beate Marie et Ihesu altaris maioris

Primo de antiquo inventario recepit dictus Anthonius unam coronam magnam folii aurei reddentis foliagra cum diversis perulis et quatuor lapidibus lividis vitreis ymaginis Beate Marie⁵⁵

Item unam coronam similem pro Ihesu cum duabus similibus lapidibus⁵⁶

Item unam coronam cum foliagris filii auri pro Virgine Maria reddentibus signum de Vila cum quatuor lapidibus similibus⁵⁷

Item unam aliam coronam similem pro Ihesu

Item unam aliam coronam satis pulchra pro dicta Virgine cum

f. 55

diversis operibus de stellis et floribus lili de filis aureis et perulis

Item unam aliam coronam Beate Virginis cum signis arborum et lehonum et perulaum positis supra aurum

Item unam aliam coronam dicte Virginis cum litteris de Mallorca coronatis et cum arboribus et animalibus ac floribus lili de perulis et foliis auri

Item unam aliam coronam dicte Virginis de perulis et floribus lili et lehonibus dictarum perularum

Item unam coronam ymaginis de Ihesu de floribus lili et lehonibus dictarum perularum

Item unam aliam coronam dicte ymaginis de perulis veterem

Item ultra predictum inventarium recepit dictus Antohnius decem coronas perularum ymaginis Beate Marie diversorum operum inter quas una fuit den Cors et alia den Galiana⁵⁸

Item quatuor coronas perularum ymaginis Ihesu inter quas est una de signo den Cors⁵⁹

f. 55v

Collars

Primo preter dictum antiquum inventarium recepit unum collare auri fini dicte ymaginis Beate Marie ponderis trium unciarum duorum milleresiorum et medi

Item unum collare cum floribus argenti esmaltatis de livido cum perulis et cum uno bericlo concluso in argento pendenti in medio

Item unum aliud collare perularum cum lapillulis nigris intermixtis modici valoris

Item unum collare perularum de grops et corallis modici valoris

54 <fuit conversum in paramentis caparem de Requiem et dalmatie de Requiem>

55 <lapis servicio converse in lignis argenteis>

56 <fuit conversa in collaribus>

57 <lapis sunt converse in lignis>

58 <quatuor fuerunt converse in unum crucem>

59 <una fuit conversa>

